

บทประพันธ์ ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

นมตถุ สุตตสส ปญจ ธมมขณธาณิ
ข้าพเจ้าขออนอบน้อมซึ่งพระสุตตบรมศาสดาศากยมนี สัมมาสัมพุทธเจ้า
และพระนวโลกุตตรธรรม 9 ประการ และพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านั้น

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวซึ่งธรรมชั้นนี้ โดยสังเขปตามสติปัญญา ฯ

ยังมีท่านคนหนึ่งรักตัวกลัวความทุกข์
เขาบอกว่าสุขมีที่ไหนก็อยากไป
นี้เสียท่านนั้นรักตัวกลัวตายมาก
วันหนึ่งท่านรู้จริงซึ่งสมุทัยพวกสังขาร
เปรียบเหมือนดังกายนี้เอง
แสนสบายรู้ตัวเรื่องกลัวนั้นเบา
จะกลับไปป่าวร้องพวกพ้องเล่า
สู้อยู่ผู้เดียวหาเรื่องเครื่องสงบ
ดีกว่าเที่ยวรุ่มร่ามทำสอพลอ

ยังมีบุรุษคนหนึ่ง
มาหาแล้วพูดตรงๆ นำสงสาร
เห็นธรรมที่จริงแล้วหรือยังที่ใจหวัง
บุรุษผู้นั้นก็อยากอยู่อาศัย
จะพาดูเขาใหญ่ถ้าสนุกทุกข์ไม่มี
ชมเล่นให้เย็นใจหายเดือร้อน
จะไปหรือไม่ไปฉันไม่เกณท์
แล้วกล่าวปริศนาทำให้ตอบ

ปริศนานั้นว่าระวิงคืออะไร
เดินเป็นแถวตามแนวกัน
ใจอยู่ในวิงไปมา
ทำให้จิตวุ่นวายเที่ยวส่ายหา
ถามว่าห้าชั้นใครพันจนทั้งปวง
ไม่เกาะเกี่ยวพันติดสิ้นพิศวง
สัญญาทะเลวงไม่ได้หมายหลงตามไป
แก้วาสังขารเขาตายทำลายผล
แก้วากลสัญญาพาให้เวียน
ออกจากภพนี้ไปภพนั้นเที่ยวหันเหียน
ถึงจะเพียรหาธรรมก็ไม่เห็น
แก้วาใจกำหนดใจหมาย
คือว่าดีว่าชั่วผลจักติดติดรักขัง
แก้วาสันอยากดูไม่รู้หวัง
ใจก็นิ่งแท่นนิ่งทิ้งอาลัย
แก้วาธรรมสันอยากจากสงสัย
สัญญาในนั้นพารกสังขารชั้นนั้นไม่ถอน
เงียบสงัดดวงจิตไม่คิดตรอง
แม้ได้สมบัติทิพย์สักสิบแสน
หมดความอยากเป็นยิ่งสิ่งสำคัญ
ใจไม่เพลินทั้งสิ้นหายดิ้นรน
สองแล้วอย่าคิดติดสัญญา

อยากได้สุขพ้นภัยเที่ยวผายผัน
แต่เที่ยวหมั่นไปมาอยู่ช้านาน
อยากจะพ้นแท้ๆ เรื่องแก้ตาย
ท่านก็ปะถ้าสนุกสุขไม่หาย
ชะงักดูถ้าสนุกทุกข์คลาย
ดำเนินไปเมินมาอยู่หน้าเขา
ก็กลัวเขาหมาว่าเป็นบ้า
เป็นอันจบเรื่องคิดไม่ติดต่อ
เดี่ยวถูกยอถูกติเป็นเรื่องเครื่องรำคาญ

คิดกลัวตายน้ำใจฝ่อ
ถามว่าท่านพากเพียรมาก็ช้านาน
เอ๊ะ! ทำไมจึงรู้ใจฉัน
ท่านว่าดีดีฉันอนุโมทนา
คือ กายคตาสติภาวนา
หนทางจรรยิววงศ์
ไม่หลอกเล่นบอกความให้ตามจริง

ตอบว่าวิงเร็วคือวิญญาณอาการใจ
สัญญาตรงไม่สงสัย
สัญญาเหนียวภายนอกหลอกลวงจิต
หลอกเป็นธรรมต่างๆ อย่างมายา
แก้วาใจซัพพันอยู่คนเดียว
หมดที่หลงอยู่เดียวดวง
ถามว่าที่ว่าตายใครเขาตายที่ไหนกัน
ถามว่าสิ่งก่อให้ก่อวน
เชื่อสัญญาจึงผิดคิดยินดี
เลยลืมจิตจำปิดสนิทเนียน
ถามว่าใครกำหนดใครหมายเป็นธรรม
เรื่องหาเจ้าสัญญานั้นเอง
ถามว่ากินหนเดียวเที่ยวไม่กิน
ในเรื่องเห็นต่อไปหายรุ่งรัง
ถามว่าสระสี่เหลี่ยมเปี่ยมด้วยน้ำ
ใสสะอาดหมดราศีไม่มีภัย
ใจจึงเปี่ยมเต็มที่ไม่มีพร่อง
เป็นของควรชมชื่นทุกคืนวัน
หาแมนเหมือนรู้จริงทั้งสังขาร
จำสวนจำกันอยู่ไม่กำเกิน
เหมือนอย่างว่ากระจกสองหน้า
เพราะว่าสัญญานั้นตั้งเงา

อย่าได้เฝ้าไปตามเรื่องเครื่องสังฆาร
ไหวสวนตนรู้แน่เพราะแปรไป
รู้ชั้นห้าต่างชนิดเมื่อจิตไหว
สำคัญว่าในวานอกจึงหลอกลวง
สัญญาหนึ่งสัญญาใดมิได้หวัง
ไม่ต้องหวังไม่ต้องกันหมู่สัญญา
แลเห็นเรื่องของตนแต่ต้นมา
ถามว่าน่าขึ้นลงตรงสัจจันนั้นหรือ?
ธรรมดากรรมแต่งไม่แก้งใคร
ชั่วในจิตไม่ต้องคิดผิดธรรมดา
ตามแต่เรื่องของเรื่องเปลื้องแต่ตัว
รู้จักจริงต้องทั้งสังฆารเมื่อผันแปรเมื่อแลเห็น
ธรรมก็ใจเย็นใจระงับดับสังฆาร
แก้วาชั้นห้าแบ่งแยกแจกห้าฐาน
จะรับงานอื่นไม่ได้เต็มในตัว
นินทาทุกข์เสื่อมยศหมดลาภทั่ว
ทั้ง 8 สิ่งใจไม่หันไปพัวพัน
นานก็มีได้พักเหมือนจักรยนต์
เรื่องดีถ้าเพลิดเพลนเจริญใจ
เหมือนไฟจุดจิตหมองไม่ผ่องใส
เป็นของพันวิสัยจะได้เขย
อยากให้อยู่เป็นหนึ่งหวังพึงเฉย
สัญญาเคยอยู่ได้บ้างเป็นครั้งคราว
ใจนั้นก็ขาวสะอาดหมดมลทิน สิ้นเรื่องราว
เพราะเห็นจริงถอนหลุดสุดวิถิ
จะจนจะมีตามเรื่องเครื่องนอกใน
ยึดสิ่งใดไม่ได้ตามใจหมาย
สังเกตจับรู้ได้สบายยิ่งเล็กบังใหญ่รู้ไม่ทัน
มัวดูธรรมชั้นห้าไม่เห็นเป็นฐลีไป
ถามว่า-มี-ไม่มี
ที่นี้ติดหมดคิดแก้ไม่ไหว
ที่ว่าเกิดมีต่างๆ ทั้งเหตุผล
นี้ข้อต้นมีไม่มีอย่างนี้ตรง
ที่ล้าลึกใครพบจบประสงค์
นั้นแลองค์ธรรมเอกวิเวกจริง
เป็นอารมณ์ของใจไม่ไหวดึง
ใจก็สร้างจากเมหาयर่าร้อน
เรื่องพัวพันชั้นห้าซาสิ้นไป
ความอยากใหญ่ยิ่งก็ทิ้งหลุด
ร้อนทั้งปวงก็หายหมดตั้งใจจง
สมุทัยของจิตที่ปิดธรรม
ยอลงคือความรักบีบใจทำลายชั้นห้า
เป็นเลิศกันสมุทัยมิได้มี
ไม่ต้องคิดเวียนวนจนปนปี
ใจจากที่สมุทัยอาลัยตัว
จิตคิดรู้เห็นจริงจึงเย็นทั่ว
สร้างจากเครื่องมัวคือสมุทัยไปที่ดี
พอพักผ่อนสืบแสวงหาทางดี
ใจรู้ธรรมที่เป็นสุข
ธรรมคงเป็นธรรม

ใจยังจับใจที่ไม่ปน
ใจไม่เที่ยวของใจใช่ต้องว่า
แต่ก่อนนั้นหลงสัญญาว่าเป็นใจ
คราวนี้ใจเป็นใหญ่ไม่หมายพึ่ง
เกิดก็ตามดับก็ตามสิ่งทั้งปวง
เหมือนยืนบนยอดเขาสูงแท้แลเห็นดิน
เป็นมรรคาทั้งนั้นเช่นบันได
ตอบว่าสังฆารแปรก็ไม่ได้
ขึ้นผลักใสจับต้องก็หมองมัว
สภาพสิ่งเป็นจริงดีชั่ว
ไม่พัวพันสังฆารเป็นการเย็น
เบื่อแล้วปล่อยได้คล่องไม่ต้องเกณท์
รับอาการถามว่าทำหน้าที่มีครบครัน
เรื่องสังฆารต่างกองรับหน้าที่มีกิจการ
แม้ลาภยศสรรเสริญเจริญสุข
รวมลงตามสภาพตามเป็นจริง
เพราะว่ารูปชั้นห้าก็ทำแก้ไขมิได้ถ้วน
เพราะรับผลของกรรมที่ทำมา
เรื่องชั่วชุน่วนจิตคิดไม่หยุด
นึกขึ้นเองทั้งรักทั้งโกรธไม่โทษใคร
เช่นไม่อยากให้อายุยาวคิดรู้
จิตเป็นของผันแปรไม่แน่เลย
ถ้ารู้เท่าธรรมดาทั้งห้าชั้น
ถ้ารู้ได้อย่างนี้จึงดียิ่ง
ไม่ฝ่าฝืนธรรมดาตามเป็นจริง
ดีหรือชั่วต้องดับเลื่อนลับไป
ใจไม่เที่ยวของใจไหวหวั่ว
ชั้นห้าธรรมมิดผิดที่นี้
ส่วนธรรมมีใหญ่กว่าชั้นห้านั้นไม่แล
ไม่มีมีนี่คืออะไร
เชิญชี้ให้ชัดทั้งอรรถแปลโปรดแก้เกิด
แล้วดับไม่มีใช้สัตว์คน
ข้อปลายไม่มีมีนี่เป็นธรรม
ไม่มีสังฆารมีธรรมที่มั่นคง
ธรรมเป็นหนึ่งในแปรผันเลิศพบสงบนิ่ง
ระงับยิ่งเงียบสงบชัดกับใจ
ความอยากถอนได้หมดปลดสงสัย
เครื่องหมุนในไตรจักรก็หักลง
ความรักหยุดหายสนิทสิ้นพิศวง
เชิญเถิดชี้อีกสักอย่างหนทางใจ
แก้วาสมุทัยกว้างใหญ่นัก
ถ้าธรรมมีกับจิตเป็นนิจันันดร
จงจำไว้ว่าอย่างนี้วิถิจิต
ธรรมไม่มีอยู่เป็นนิจัตติยินดี
ว่าอย่างย่อทุกข์กับธรรมประจำจิต
จะสุขทุกข์เท่าไรมิได้กลัว
รู้เท่านี้ก็คลายหายความร้อน
จิตรู้ธรรมลิมจิตที่ติดฐลี
ชั้นห้าทุกชั้นห้าแปรประจำ
ชั้นห้าคงเป็นชั้นห้าเท่านั้นแล

คำว่าเย็นสบายหายเดือร้อน
ส่วนสังขารชั้นฐปราศจากสุขเป็นทุกข์แท้
จิตรู้ธรรมที่ล้ำเลิศจิตก็ถอน
ผิดเป็นโทษของใจที่ร้ายแรง
จิตเห็นธรรมดีเลิศที่พ้น
มีสติอยู่กับตัวบัพพัตถ์
สิ้นธุลีทั้งปวงหมดห่วงใย
เมื่อไม่ห้ามกลับไม่ฟุ้งยุ่งไป
ตอบว่าบาปเกิดได้เพราะไม่รู้
ชั่วทั้งปวงเจียบหายไม่ไหวติง

แต่ก่อนข้าพเจ้ามีเดือเวลาเหมือนเข้าถ้ำ
ยึดความจำว่าเป็นใจหมายจนเคย
ความจำผิดปิดไว้ไม่ให้เห็น
ให้ยกตัวออกตนพ้นประมาณ
ไม่ได้ผลดูโทษคนอื่นชื่นใจ
ใครผิดถูกดีชั่วก็ตัวเขา
อย่าให้อกุศลวนมาดอม
เห็นคนอื่นเขาชั่วตัวก็ดี
ยึดชั้นฐต้องร้อนแท้เพราะแก้ตาย
เต็มทั้งรักทั้งโกรธโทษประจักษ์
ทั้งอารมณ์กามหาก็มาชวน
เพราะยึดชั้นฐทั้ง 5 ว่าของตน
ถ้ารู้โทษของตัวแล้วอย่าช้าเลย
คงได้เขยชมธรรมอันเอกวิเวกจิต
เห็นแล้วฆ่าดูอยู่ที่ไหว
เห็นธรรมแล้วยอมหายวุ่นวายจิต
จริงเท่านั้นหมดประดู
รู้เท่าที่ไม่เที่ยงจิตตันพันริเริ่ม
รู้ตันจิตพ้นจากผิดทั้งปวงไม่หวง
คำว่าที่มีดนั้นเพราะจิตคิดหวงดี
จิตตันที่เมื่อธรรมะปรากฏหมดสงสัย
เรื่องจิตค้นวุ่นหามาแต่ก่อน
ยังมีทุกข์ต้องหลบนอนกับกินไปตามเรื่อง
ธรรมดาของจิตต้องคิดนึก
เจียบสังัดจากมารเครื่องรบกวน
เสื่อมทั้งนั้นคงไม่มีเลย
มักจะเบียดให้จิตไปติเฉย
เมื่อถึงเสียหากรู้เองเพลงของจิต
ท่านวารีปีสสนุกิเลสจำแลงเพศ
รู้ขึ้นเองนามว่าความเห็น
ทั้งไตรตรองแยกแยะและรูปนาม
รู้ขึ้นเองใช้เพลงจิตรู้ตันจิต
เรื่องแปรปรวนไขกระบวนไป
จิตคงรู้จิตเองเพราะเพลงไหว
แยกไม่ได้ตามจริงสิ่งเดียวกัน
ไม่เที่ยงนั้นก็ตัวเองไปเลงใคร

หมายจิตถอนจากผิดที่ติดแก้
เพราะต้องแก้ใช้ตายไม่วายวัน
จากผิดเครื่องเศร้าหมองของแสง
เห็นธรรมแจ้งธรรมผิดหมดพิษใจ
พบปะธรรมปลดเปลื้องเครื่องกระสัน
เรื่องรักชั้นฐหายสิ้นขาดยินดี
ถึงจะคิดก็ไม่ห้ามตามนิสัย
พึงรู้ได้ว่าบาปมีขึ้นเพราะขึ้นจริง
ถ้าปีดประดูเขลาได้สบายยิ่ง
ชั้นฐทุกสิ่งยอมทุกข์ไม่สุขเลย

อยากเห็นธรรมยึดใจจะให้เฉย
เลยเพลินเขยชมจำธรรมมานาน
จึงหลงเล่นชั้นฐ 5 นาสงสาร
เที่ยวระรานตีคนอื่นเป็นพื้นไป
เหมือนก่อไฟเผาตัวต้องมัวมอม
ใจของเราเพียรระวังตั้งถนอม
ควรถึงพร้อมบุญกุศลผลสบาย
เป็นราศียึดชั้นฐที่มั่นหมาย
เลยซ้ำร้ายกิเลสเข้ากลุ้มรุมกวน
ทั้งหลงหนักหนักจิตคิดโทษหลวง
ยกกระบวนทุกอย่างต่างๆ กัน
จึงไม่พ้นทุกข์ร้ายไปได้เลย
ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงรำไปให้ใจเคย
ไม่เพียงนั้นหมายใจไหวจากจำ
อารมณ์นอกดับระงับไปหมดปรากฏธรรม
จิตนั้นไม่ติดคู่
รู้ไม่รู้วิธีจิต
คงจิตเดิมอย่างเที่ยงแท้
ถ้าออกไปปลายจิตผิดพันที่
จิตหวงนี้ปลายจิตคิดออกไป
เห็นธรรมอันอันเกิดเลิศโลกา
ก็เลิกถอนเปลื้องปลดหมดได้ไปสิ้น
ใจเชื่องซัดตันจิตคิดไม่ครวญ
พอรู้สึกจิตค้นพันรำคาญ
ธรรมดาสังขารปรากฏหมดด้วยกัน
ระวังใจเมื่อจำท่าละเอียด
ใจไม่เที่ยงของใจซ้ำให้เคย
เหมือนดั่งมายาที่หลอกลวง
เหมือนดั่งจริงที่แท้ไม่ใช่จริง
ไม่ใช่เช่นฟังเข้าใจชั้นไต่ถาม
ก็ใช้ความเห็นต้องจงเล็งดู
จิตตนพันรำคาญ ตันจิตรู้ตัวว่าสังขาร
ดูหรือรู้จริงอะไรอยู่เพราะหมายคู่ก็ไม่ใช่
จิตรู้ไหวไหวก็จิตคิดกันไป
จิตเป็นของอาการเรียกว่าสัญญาพาพัวพัน
ใจรู้เสื่อมของตัวพันมัวมืด

ใจก็จิตสิ้นรสมดสงสัย
ความอาลัยทั้งปวงก็ร่วงโรย
เรื่องจิตอยากก็หยุดให้หายทิวโหย
เหมือนฝนโปรยใจก็เย็นด้วยเห็นใจ
รู้จิตค้นปัจจุบันพันหวั่นไหว
เพราะดับไปทั้งเรื่องเครื่องรุงรัง
ตามแต่การ ของจิตสิ้นคิดหวัง
นอนหรือนั่งนึกพันอยู่ต้นจิต
ช่างต่อแต่แก้วว่างขวางสว่างไสว
ของงโปรดชี้ให้พิสดารเป็นการดี

ขาดต้นคว่าหาเรื่องเครื่องนอกใน
ทั้งโกรธรักเครื่องหนักใจก็ไปจาก
พันหนักใจทั้งหลายหายอดโรย
ใจเย็นเพราะไม่ต้องเที่ยวมองคน
ดีหรือชั่วทั้งปวงไม่ห่วงใย
อยู่เฉยๆ ต้นจิตไม่คิดอ่าน
ไม่ต้องวุ่นไม่ต้องวាយหายระวัง
ท่านชี้มรรคทั้งหลักแหลม
ยังอีกอย่างทางใจไม่หลุดสมุทัย

ตอบว่าสมุทัยคืออาลัยรักเพลินยิ่งนัก
ว่าอย่างต่ำกามคุณห้าเป็นราคะ
ถ้าจะจับตามวิธีมีในจิต
เคยทั้งปวงเพลินมาเสียช้านาน
ไปในส่วนที่ผิดก็เลยแตกกิ่งก้านฟุ้งชานใหญ่
สิ่งใดชอบอารมณ์ก็ชมเพลิน
เพลินดูโทษคนอื่นตื่นด้วยชั่ว
โทษคนอื่นเขามากสักเท่าไร
โทษของเราเศร้าหมองไม่ต้องมาก
หมั่นดูโทษตนไว้ให้ใจเคย
เมื่อเห็นโทษตนขัดฟังตัดทิ้ง
เรื่องอยากดีไม่หยุดคือตัวสมุทัย
ดีไม่ดีนี้เป็นผิดของจิตนัก
กำเรบโรคด้วยพิษสำแลง
ความอยากดีมีมากมักลากจิต
สรรพชั่วมัวหมองก็ต้องเต็ม
ที่จริงชี้สมุทัยนี้ใจฉันคร้าม
เมื่อชี้มรรคฟังใจไม่ไหวติง
อันนี้ชื่อว่าขันธะ วิมุติสมังคีธรรม
สภาวะธรรมที่เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้น
สิ้นเนื้อความแต่เพียงเท่านั้น

ทำภาพใหม่ไม่หน่ายหนี
อย่างสูงชี้สมุทัยอาลัยฉาน
ก็เรื่องคิดเพลินไปในสังขาร
กลับเป็นการดีไปให้เจริญจิต
เที่ยวเพลินไปในผิดไม่คิดเขิน
เพลินจนเกินลืมหิวไม่กลัวภัย
โทษของตัวไม่เห็นเป็นใจ
ไม่ทำให้เราตกนรกเสียเลย
ลงวิบากไปตกนรกแสนสาหัส
เว้นเสียซึ่งโทษนั้นคงได้เขยชมสุขพันทุกข์ภัย
ทำอ้อยอิ่งคิดมากจากไม่ได้
เป็นโทษใหญ่กลัวจะไม่ดีนี้ก็แรง
เหมือนใช้หนักถูกต้องของแสง
ธรรมไม่แจ้งเพราะอยากดีนี้เป็นเดิม
ให้เที่ยวคิดวุ่นไปจนใจเหิม
ผิดยิ่งเพิ่มรำไปไกลจากธรรม
ฟังเนื้อความไปข้างฟังทางยุ่งยิง
ระงับนิ่งใจสงบจับกันที่
ประจำอยู่กับที่ไม่มีอาการไปไม่มีอาการมา
และไม่มีเรื่องจะแฉะเวียน
ผิดหรือถูกจงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้เถิด

พระภริทัตโต (หมั่น) วัดสระประทุมวันเป็นผู้แต่ง